

Presentatie Junius, “Holland is een eiland”, Hoorn, 1-7-2011

Chris L. Heesakkers

Toespraak bij de aanbieding van het eerste exemplaar van het boek *Holland is een eiland. De Batavia van Hadrianus Junius (1511-1575)*, Hilversum 2011, aan de Gedeputeerde van Noord-Holland, dhr. Tj. P.J. Talsma en de gedeputeerde van Zuid-Holland, dhr. R. van der Sande.

Van de vele werken die Hadrianus Junius heeft nagelaten is zijn posthuum uitgegeven *Batavia* verreweg het meest onderhoudende boek voor een brede lezerskring. Dat die brede lezerskring ook weer niet zo erg breed is, hangt samen met de taal waarin het boek geschreven is, het Latijn. Buiten de kring van de classici is de leesvaardigheid van het Latijn in onze eeuw immers goeddeels verdwenen, zowel in als buiten Nederland.

Het inzicht dat het boek, of onderdelen daarvan, een Nederlandse vertaling verdienen, bestond overigens reeds in de 17de eeuw. In 1609 verscheen er in Delft een Nederlandse vertaling van de hoofdstukken 17-19, ruim 100 bladzijden, ofwel bijna een kwart van het hele boek, van de hand van Jonkheer Godefroy Boot, onder de titel “Een seer cort doch Clare Beschrijvinge vande voornaemste ghemuyrde ende ongemuyrde Steden ende Vlecken van Holland ende VVest-Vriesland”. De “Vlecken” staan voor Junius’ hoofdstukken over de kastelen en over de Ridderschap.

De meest gelezen en meest besproken stadsbeschrijving van Junius is ongetwijfeld die van zijn woonplaats Haarlem. Deze bevat namelijk onder meer het verhaal over Laurens Jansz. Coster als zou hij de ware uitvinder van de boekdrukkunst zijn geweest. In 1628 activeerde de geboren Haarlemmer en veelzijdige geleerde Petrus Scriverius dit verhaal door het in het Latijn met een Nederlandse parallel-vertaling op te nemen in zijn boek, geheten: *Laure-crans voor Laurens Coster van Haerlem, Eerste Vinder vande Boeck-Druckery*. Scriverius’ betoog ten gunste van Coster als de uitvinder van de boekdrukkunst

was een schakel in een levendig debat in het begin van de 17de eeuw, waaraan vanzelfsprekend vooral Duitsers en Nederlanders deelnamen, hoewel er ook Italiaanse claims waren. Het numerieke overwicht aan Duitse zijde heeft Haarlem niet weerhouden in 1722 een stenen standbeeld voor Coster op te richten op het Prinsenhof. In 1801 kreeg dat beeld een waardiger opstelling op de Grote Markt. In 1834 wierp zich een welsprekende pleitbezorger voor Junius op in de persoon van Mr. Jacobus Scheltema met zijn boek *De geloofwaardigheid van Hadrianus Junius gehandhaafd, ten opzichte van zijn berigten aangaande de uitvinding en beoefening der boekdrukkunst te Haarlem*. Het was een mooie opmaat naar het Laurens Janszoon Coster jaar 1856. Op 16 juli van dat jaar moest het stenen beeld van Coster op de Grote Markt plaats maken voor het reuzachtige bronzen beeld dat daar tot op de huidige dag de toeristen met een royaal gebaar welkom heet vanaf zijn verheven sokkel.

Hoewel elke oneven bladzijde van de *Batavia* het woord *Historia*, “geschiedenis”, als koptitel heeft, is het boek geen chronologisch historisch werk, maar eerder een beschrijving van de stand van zaken in het graafschap Holland, voorafgegaan door een evaluatie van de documentatie over de oorspronkelijke bewoners, de Bataven, uit de Romeinse geschiedsbronnen. Het boek is bedoeld als voorwerk, als *Praeliminaria*, voor een chronologische geschiedenis van het graafschap Holland, waarvoor Junius nog twee delen had gereserveerd, maar waar hij door zijn dood in 1575 niet meer aan toegekomen is. Het doel van de *Batavia* was de lezer de voorkennis te verschaffen die hij nodig had voor een vruchtbare kennisname van de chronologische delen. De *Batavia* is in zekere zin een uit zijn voegen gegroeide *proloog* bij een werk dat helaas nooit geschreven werd.

Als proloog behandelt de *Batavia* een breed scala van zeer uiteenlopende en vaak zeer interessante cultuurhistorische onderwerpen, vanaf de ongeëvenaarde zwemkunst der antieke Batavieren tot de overvloed aan konijnen in de Hollandse duinen, of ook vanaf de doorslaggevende bijdrage die Haarlemse

kruisvaders gehad zouden hebben in de verovering van Damiate in 1219 tijdens de Vijfde Kruistocht tot een verhaal over een heldhaftige Delftse ooievaar. Ook nam Junius een reisverslag van een Italiaanse toerist integraal in zijn boek op en verluchtte hij zijn tekst gaarne met chronogrammen, zogenaamde jaartalverzen, waarin een jaartal in Romeinse cijfers verwerkt is, <dat was een van Junius' liefhebberijen>, en soms ook met langere Latijnse gedichten, zoals een acrostichon op Amsterdam als de graanschuur van de Nederlanden en het epigram op de Delftse ooievaarsmoeder die zich in een brand stortte, die het nest met haar jongen bedreigde. <p. 330-331>

Helaas werd dit bijzondere Latijnse werk voor Junius' landgenoten meer en meer een gesloten boek. Historici, kunsthistorici en literatuurhistorici riepen dan ook bij herhaling om een betrouwbare vertaling en wachtten met ongeduld op de Neolatinist die zich aan dit karwei zou durven wagen.

Aan dat wachten komt vandaag een einde. Er ligt vanaf nu een degelijke Nederlandse versie van Junius' *Batavia*. In de boekhandel

Wie ooit heeft geprobeerd Junius' Latijn te lezen, weet welk een Herculeswerk de vertaling van de *Batavia* moet zijn geweest. Een al te letterlijke vertaling, met behoud van de stilistische eigenaardigheden van de toenmalige Latijnse schrijvers, zou de aantrekkelijkheid van de inhoud eerder kwaad dan goed doen. In deze stelt de vertaler ons in de inleiding meteen gerust. Ik citeer <p. 31>: "De vertaling heeft de bedoeling om de *Batavia* toegankelijk te maken voor een breder publiek. Zij moest gemakkelijk leesbaar zijn en niet herinneren aan het beruchte gymnasium-Nederlands, waarvan de huidige lezer spoedig genoeg krijgt. In Junius' omslachtige volzinnen wordt erg veel ondergebracht wat wij digressies zouden noemen of in voetnoten zouden plaatsen of in een nieuwe zin of in een ander hoofdstuk of een ander boek".

Tot zover de vertaler. Hoe goed hij zich hield aan dit principe, moge het volgende fragment uit Junius' beschrijving van zijn vaderstad illustreren <p. 348+350>:

“Hoorn is welvarend en rijk voorzien van levensmiddelen en zuivelwaren, omdat het aan de ene kant aan zee ligt en aan de landzijde omringd wordt door lieflijk platteland met grazige weiden en door een krans van aanzienlijke en welva- <350>rende dorpen. De stad heeft brede straten, wat altijd een bijzondere en voorname schoonheid geeft aan een stad. Er is een veilige en rustige haven in de binnenbaai; een belangrijk voordeel, dat vroeger nog groter was, toen er in de baai tegenover haven en stad nog een eiland lag met een dorp dat Dampten heette. Het fungeerde als barrière en golfbreker tegen het geweld van de zee bij zuiderstorm. Ik herinner mij uit mijn jeugd dat je vroeger, na een zware storm die het water finaal wegblijs, over de zeebodem kon lopen. Er waren toen in de stad van die waaghalzen die alle levensgevaar trotseerden in de hoop op buit en die, beladen met allerlei huisraad, schalen en zware koperen voorwerpen, naar de stad terugkwamen”.

Wie deze beschrijving met een vleugje fantasie leest, ziet a.h.w. Junius, bij stormachtig weer een hand aan de baret, door de straten lopen, op weg naar de Zuiderzee-kant, waar de blootgelegde zeebodem wellicht ook overblijfsels uit een veel verder verleden kon prijsgeven.

De vertaler is er ook niet voor teruggeschrokken de gedichten in het boek zo conscientieus mogelijk te vertalen, met behoud van de sfeer die de Latijnse versie oproept. Een voorbeeld is het gedicht van Junius achter het verhaal van de Delftse ooievaar. Ik citeer de vertaling <p. 331>:

“De witte Ooievaar, de schrik van de kwakende kikkers,
Zag hoe haar nest door een brand in levensgevaar kwam.
Zou zij haar jongen redden, de laaiende vlammen trotseren?
Wat zou het winnen, de moederliefde of die voor het leven?
De eerste, de edele, won. Het lot van haar kinderen delen

Daartoe drong haar het hart, en samen de Dood te omarmen.

Laat men de Phoenix van Azië nu niet meer roemen.

Hij zocht leven in 't vuur. Zij echter zocht er de dood.”

Soms heeft de vertaler zelfs een technisch ingewikkeld chronogram in een Nederlands jaartalvers omgezet. Zo schreef Junius een chronogram bij de vermelding van de ramp die Dordrecht trof in 1421, toen een dijkdoorbraak van de stad een eiland maakte. Om het jaartal te laten kloppen, smokkelde Junius, door de hoofdletter D (die eigenlijk geen D is, maar een gehalveerde M, de helft van het getal 1000), die staat voor het getal 500, en drie keer in zijn verzen voorkwam, en aldus opgeteld het jaar 1421 meteen al bijna 30 jaar overschreden zou hebben, te negeren. Bij een perfect Latijns chronogram behoren alle letters die ook als cijfer functioneren, meegeteld te worden. De vertaler had ook een truc nodig, omdat de d in het Nederlands zo vaak voorkomt. Hij kwam tot de volgende vertaling <p. 318>:

“DordreCht werd door geweLd Van orkanen en zee oVerVaLLen

DordreCht dreef Van ons af. Het werd een eILand in zee.”

Zoals u hoort is de vertaling een welhaast perfect antiek elegisch distichon. Daarbij manoeuvreert de vertaler heel handig, door de initiaal D van Dordrecht als hoofdletter, en dus als getal te gebruiken, maar de acht andere d's te negeren.

Met het bovenstaande heb ik duidelijk willen maken dat een belangrijk cultuurhistorisch werk uit de in Nederland geschreven Latijnse literatuur vanaf vandaag in toegankelijk en plezierig leesbaar Nederlands voor iedere Nederlandstalige lezer beschikbaar is. Er is dus alle reden om de vertaler te feliciteren met de succesvolle afronding van de taak die hij zich enige jaren geleden gesteld had en hem te danken voor de dienst die hij de Nederlanders en in het bijzonder de Hollanders heeft bewezen. Want Junius' boek richt zich

alleen op het oude graafschap Holland, dat ongeveer samenviel met de huidige provincies Noord- en Zuid-Holland. Het was dan ook een voor de hand liggende gedachte van de organisatoren van deze Hoornse Junius-dagen om met de verspreiding van het goede nieuws te beginnen bij de hierarchische top van de provincies. Ik neem aan dat ik in de geest van de organisatoren spreek, als ik zeg dat het voor hen en voor de vertaler van Junius' *Batavia*, alsook voor alle deelnemers aan de festiviteiten van vandaag en morgen verheugend is dat u, mijnheer Talsma, als gedeputeerde van de Provincie Noord-Holland, en u, mijnheer Van der Sande als gedeputeerde van de Provincie Zuid-Holland, deze bijeenkomst met uw aanwezigheid hebt willen opluisteren. Het is voor mij een grote eer, u beiden het eerste exemplaar van Junius' *Batavia* in haar een-en-twintigste-eeuwse Nederlandse gewaad te mogen aanbieden.